

LEOVIGILDO.
M. A.º DE 585.

ELS VISIGOTS DAVANT DE L'ESPILL DE LA HISTÒRIA

Cristina Godoy Fernández

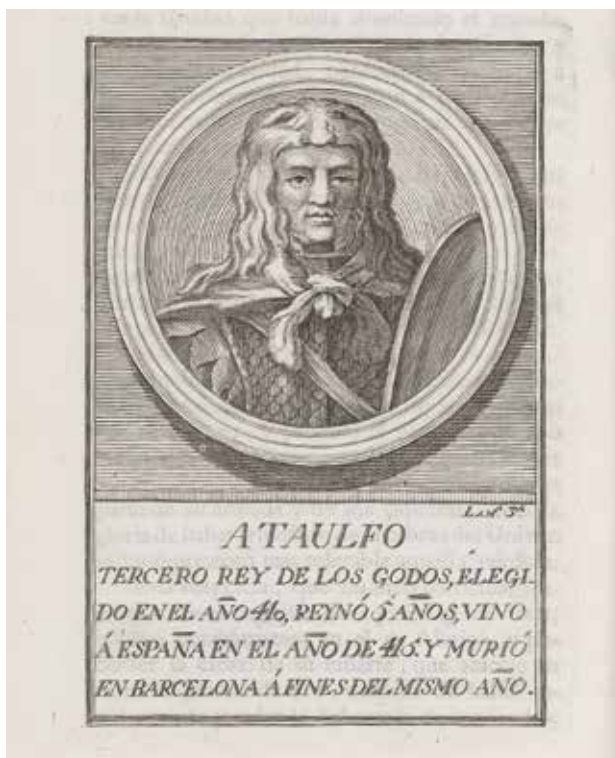
Facultat Antoni Gaudí d'Història, Arqueologia i Arts Cristianes

Després de la desaparició del regne visigot el 711, en la derrota patida per les tropes del rei Roderic al riu Guadalete, els diversos períodes històrics es miraran en el reflex d'una època que enllaça l'esplendor del món clàssic amb l'origen de la nació espanyola. La unificació territorial i religiosa aconseguida pels visigots, sobretot en l'època de Leovigild i Recared, i més tard amb Suíntila, serà un reclam constant per als monarques posteriors des de l'alta edat mitjana. Ja en l'època primerenca del regne asturleonés, els monarques es reivindicaven com a legítims successors dels reis gots, i propiciaven la creació d'un mite —el mite gòtic— a què es remetrà una vegada i una altra, sempre que en la història d'Espanya es vulga posar en relleu la unitat territorial i religiosa. És un espill davant del qual es contemplaran tots els monarques dels regnes peninsulars per a fer front els musulmans, durant

l'anomenada «Reconquista»; els mateixos Reis Catòlics i fins els monarques de l'Imperi espanyol de la Casa d'Àustria es presentaran com a successors directes dels reis gots: *Rex Hispaniae, Rex Gothorum*. La unificació de les diferents corones hispàniques, com també la vinculació amb el Sacre Imperi i l'hegemonia en diversos territoris europeus configuraven una nova idea d'Espanya que havia d'estar territorialment cohesionada. I per això es va optar pel model de «l'Espanya visigoda».

El mite del goticisme va adquirir en els temps de Felip II plena rellevància per a justificar la legitimació de la nació espanyola i de «la hispanitat», com a doctrina oficial de la cort i per a enfortir el poder de la reialesa. En això es van esforçar personatges com Juan de Mariana i Ambrosio de Morales. El propi rei sentia una gran devoció per Hermenegild —el fill díscol de Leovigild— qui, convertit al catolicisme, es va rebel·lar contra «la tirania» del seu pare arrià. Aquesta posició, defensada per Jiménez de Rada, contravenia la versió isidoriana i oficial visigoda, i es fonamentava en la versió de Gregori

◁ Francisco de Vague. *Leovigild, rei visigot (568-586)*, 1750.
Pedra caliza, 285 x 120 x 110 cm. plaça d'Orient, Madrid.
© Foto: Antonello Dellanotte.

El rei Ataulf en *Retratos de los reyes de España desde Atanarico hasta nuestro católico monarca don Carlos III ...*, García de la Huerta, Vicente Rodríguez (1734-1787), Manuel Mariano (1729-1802), grav. Ibarra. © Biblioteca Nacional de España.

el Gran que va ser el primer defensor del martir d'Hermenegild. La veneració de Felip II per Hermenegild com a màrtir de la catolicitat va fer que el papa Sixt V autoritzara la seua festa litúrgica a tot Espanya en el mil·lenari de la seua mort, el 1586; finalment Hermenegild va ser canonitzat, per al seu culte universal, el 1639, pel papa Urbà VIII.

El reflex que els Àustria buscaven en els reis visigots era el del fonament teocràtic del poder reial. Així com Déu ungia

els reis en l'Antic Testament, els reis visigots també es feien investir pel metropolità de Toledo en la solemne cerimònia de la unció règia. Però, en definitiva, la monarquia visigoda no va inventar res de nou, sinó que va reeditar els pressupostos de la teologia política que Eusebi de Cesarea va idear per al primer emperador cristià Constantí. El rei Recared va prendre aquest referent en la cerimònia de la conversió del poble visigot al catolicisme en el III Concili de Toledo, que va firmar, com a nou Constantí, com a Flavi Recared, el *praenomen* de la dinastia constantiniana. Per a Felip II, Hermenegild havia sigut el màrtir de la verdadera fe i model del seu germà Recared qui va refermar el seu poder mentre era rei «catòlic». Aquest era l'espill en què es mirava el monarca espanyol: una legitimizació religiosa en els temps convulsos del segle XVI de la Reforma catòlica i protestant.

Felip III va nàixer en la matinada de la festivitats de sant Hermenegild i per aqueixa raó el seu pare li va posar el nom de Felip Hermenegild. L'interés «per allò visgot» es va estendre al llarg de tot el segle XVII com a model de la unitat territorial, política i religiosa d'Espanya.

Amb l'entrada del segle XVIII, la dinastia dels Borbó va continuar proclamant-se successora dels reis visigots. Es va establir com a primer monarca «espanyol», el rei Ataülf, l'escultura del qual encapçala la sèrie de vint reis espanyols a la plaça d'Orient de Madrid, esculpides a mitjan la dita centúria. La creació de la Reial Acadèmia de la Història, el 1738, sota els auspicis de Felip V, va ser el primer pas per a la creació d'una historiografia visigoda des d'un punt de vista científic, que tractava de depurar els mites i les faules que tant de pàbul havien aconseguit en el visgotisme. Una bona mostra d'això és *l'Espanya*

Sagrada del P. Enrique Flórez, publicada a partir del 1747. L'admiració que el segle de les llums va sentir pel passat visigot es va deixar entreveure també en la literatura i sobretot en el teatre neoclàssic.

Amb la Guerra de la Independència va ressorgir un inusitat sentiment patri que es va refermar en un ideari nacionalista amb una forta empremta romàntica que s'havia anat construint des del segle XVI. L'obra fonamental és la de Modesto Lafuente (*Historia General de España desde los tiempos más remotos hasta nuestros días*, 1851), on defineix el concepte de nació ja en el regne visigot sobre la base de la conversió en el III Concili de Toledo, objectiu aconseguit gràcies a la predicació dels Pares visigòtics i el mestissatge de romans i germànics, gràcies al consentiment de contraure matrimonis mixtos, promulgat per Leovigild.

També en el segle XIX —el 1858—, va ser trobat el Tresor de Guarrazar, les corones i creus d'or i pedres precioses del qual es van convertir en una icona del visigotisme com a sinònim de l'origen de la nació espanyola. El tresor estava compost per dotze corones i huit creus, més algunes peces soltes. Algunes en van ser venudes a Toledo i adquirides pel govern francès; la resta va passar a formar part de les col·leccions reials gràcies a la tenacitat de José Amador de los Ríos, qui a més va aconseguir excavar el lloc on havia aparegut el tresor. El 1861 va publicar *El arte latino-bizantino en España y las coronas visigodas de Guarrazar* on defenia un concepte d'art genuïnament espanyol com a mescla dels estils romà i bizantí, alié a les pretensions de F. de Lasteyrie (*Description du Trésor de Guarrazar, accompagnée des recherches sur toutes les questions archéologiques qui s'y rat-*

Antonio Muñoz Degrain, *La conversió de Recared*, 1888.

Oli sobre tela, 350 x 55 cm. Arxiu del Senat.

© Patrimoni Historicoartístic del Senat.

El quadre mostra el moment de l'abjuració de Recared de l'arrianisme en el III Concili de Toledo. Va estar a l'Exposició Universal de París el 1889.

tachent, París, 1860), que considerava les corones com a distintives d'un origen germànic (francès) per a no tornar-les a Espanya. La disputa pel tresor de Guarrazar va enfrontar ambdós governs, de manera que la reina Isabel II va prendre cartes en l'assumpte amb escàs resultat. Les corones no van ser recuperades fins a l'Espanya de Franco, el 1941, en el marc del govern col·laboracionista de Vichy.

Contemporàniament al pensament conservador del segle XIX, es va desenvolupar un corrent pictòricohistòric que recalava en els episodis medievals per a enfortir la idea de nació catòlica espanyola. Moltes de les obres produïdes van formar part de la pinacoteca d'Isabel II i altres es van exposar en edificis públics, com el Senat. Un dels més coneguts entre els de tema visigot és el quadro *El Concili III de Toledo* de Martí i Monsó, que va ser pintat per

a ser exposat en l'Exposició Nacional de 1862, o també el de *La conversió de Recared* de Muñoz Degrain —amb la representació d'alguns elements del tresor de Guarrazar, per a donar-li un caire més «historicoarqueològic»— i que va ser portat a l'Exposició Universal de París de 1888.

La unificació de l'Església i l'Estat, l'altar i el tron, eren les bases sobre les quals la monarquia havia sustentat el seu poder fins a principis del primer quart del segle xx, —tenint com a model els reis visigots— fins que el triomf de la II República, el 1931, va fer que Alfons XIII anara a l'exili. Amb l'alçament de Franco i la Guerra Civil, entre 1936 i 1939, el pensament conservador es va reactivar de manera que va penetrar amb profunditat en la propaganda del Cabdill. L'aliança entre l'Església i l'Estat portaria Espanya al denominat «nacionalcatolicisme», que actuava alhora entre l'Exèrcit i l'Església contra uns enemics comuns: el comunisme i el bolxevisme. Aquesta ideologia es transmetia a la població a través d'un ferri sistema educatiu que defenia els principis del Règim.

En la utilització del període visigot per part del franquisme, cal distingir-hi dues etapes: una primera, entre 1939 i 1944, en la qual es pretenia provar el germanisme d'Espanya i la puresa de la «raça», i, una segona, on davant de la imminent derrota de l'Eix italoalemany, a partir de 1945, el règim de Franco es va retraure, i va encetar el període conegut amb el nom d'«autarquia». Si en el primer franquisme es primaven els estudis arqueològics sobre l'arribada d'aquests avantpassats germànics per a emparentar Espanya amb l'Alemanya nazi, després de la derrota del III Reich el 1945, la mirada als visigots se sublimaria per a destacar el seu paper per la conversió al ca-

tolicisme, unió dels pilars sobre els quals s'assentava el poder del «Cabdill per la gràcia de Déu».

Durant el primer període franquista es va produir una gran influència dels nazis en l'estudi i la recuperació del patrimoni visigot. Molts especialistes es van formar en les universitats alemanyes, com Antonio Tovar, filòleg i historiador que va ser anomenat subsecretari de Premsa i Propaganda el 1941, i per a qui els visigots havien sigut els fundadors d'un imperi racial que va marcar el destí d'Espanya per la seua conversió al catolicisme. També en el camp de la història de l'art i l'arqueologia, cal destacar Julio Martínez Santa Olalla, nomenat director general de la Comissaria d'Excavacions Arqueològiques, que seguia els models alemanys de l'Institut Arqueològic Nacional i Imperial (precursor de l'Institut Arqueològic Alemany de Madrid). Martínez Santa Olalla va centrar les seues investigacions en l'estudi dels aixovars funeraris dels anomenats soterraments germànics en necròpolis visigodes com la de Castiltierra (Segòvia). Pretenia demostrar les relacions entre Espanya i Europa central durant el període visigot, per a establir un passat comú en els estats feixistes, base ideològica i racial de la política del moment. Cal destacar respecte d'això el paper que va jugar l'Anhenerbe, una societat pseudocientífica fundada el 1935 pels dirigents i ideòlegs del Partit Nacionalsocialista Obrer Alemany a fi d'investigar i ensenyar l'herència ancestral alemanya, en particular sobre la raça ària i el seu paral·lelisme amb la raça germànica. L'Ahnenerbe estava governada per Wolfram von Sievers —condemnat en els juís de Nuremberg—, i el 1940 va passar a dependre de la SS (Schutzstaffel) dirigida pel *Reichsführer* Heinrich Himmler.

En aqueix marc de col·laboracionisme i camaraderia, Martínez Santa Olalla va jugar un paper fonamental en la visita que Himmler va realitzar a Espanya el 1940. Van visitar l'Escorial; Toledo, com a capital visigoda i el seu alcàsser, malparat durant la Guerra Civil, i, a Madrid, els museus del Prado i l'Arqueològic Nacional; al MAN va poder contemplar els materials procedents de les necròpolis visigodes, especialment de Castiltierra, molts dels quals van acabar a Àustria, en ser enviats com a present per Santa Olalla per a complaure Himmler, i encara no han pogut ser recuperats.

Al final de la Segona Guerra Mundial, amb la victòria dels aliats, la influència de la ideologia nazi disminueix i el règim franquista es readapta. La mirada cap al visigot havia de subratllar el pes de la seua conversió al catolicisme com a model teocràtic per a l'autoritat del Cabdill. S'inicia el nacionalcatolicisme on l'Església catòlica va tindre un protagonisme especial en la recristianització de la població i l'exaltació del Cap de l'Estat, el poder del qual emanava directament de Déu. Els intel·lectuals van tornar la mirada a la historiografia romàntica de la segona meitat del segle XIX, recuperant discursos com els de Marcelino Menéndez Pelayo o, fins i tot, l'univers pictòric historicista que recreava el naixement i el baptisme de la nació en el III Concili de Toledo. La mateixa ciutat va ser objecte d'un programa de conservació i promoció patrimonial, com l'Alcàsser on, per a la historiografia feixista, s'havia escenificat la unitat espanyola en l'època visigoda. Poc de temps després, el 1960, es va inaugurar el Museu dels Concilis per a commemorar la ciutat on havia nascut «la unitat moral d'Espanya».

Julio Martínez Santa Olalla i el Reichsfürer Heinrich Himmler en octubre del 1940 en el Museu Arqueològic Nacional, contemplant les peces visigodes de la necròpoli de Castiltierra (Segovia). © Wikimedia Commons.

El sistema educatiu es va impregnar de la ideologia nacionalcatòlica a través la *Revista Nacional de Educación* que es publicava mensualment i era distribuïda a totes les institucions educatives, els ministeris, les universitats i les escoles. Els visigots es feien familiars en l'univers dels espanyols —la necessitat d'aprendre's la llista dels reis gots!— a través dels manuals escolars, les revistes infantils, postals, naips, anells, segells de correus, almanacs i fins els embolcalls de productes alimentaris com els xocolates. Les il·lustracions, inspirades en la iconografia romàntica vuitcentista, eren les mateixes que molts de nosaltres conservem encara a la retina en pensar en els visigots.